

Södra Helsinglands Fögderis Statistiska
Berättelse för Åren 1851—1855; förfärdad till
underrättigaste följte af Kongf. brefven den
17 April 1821 och den 22 December 1848 samt
Kongf. Befallningshafrandes Ordre af den
18 December 1855.

81
Landets allmänna beskaffenhet.

Uti förut afgifne berättelser har landets allmänna beskaf-
fenhet blifvit beskrifven, och som ingen väsentlig förändring
därmed egt rum, så återopas berörda berättelse i denna afseende
till alla delar.

Utläknningar af Mossor och Kärr af mindre betydelse, som
ligga inom och invid den förr odlade jorden, äfvensom uppöf-
ning af Stenbunden mark, verkställas till någon del ärligen, efter
förmåga och tillfälle, i synnerhet där laga skiften blifvit afsluta-
de; och under dessa år hava äfven något större arbeten blifvit
verkställda, nemligen ä den så kallade Kingsta äng i Södra
Soken, hvarigenom 74 Tunntand förut onyttig mark blifvit
förvandlad till god och bördig svaljord, samt förmedelst sänkning
af Fäbodstjernan i samma Soken, hvarigenom, utom förbät-
ring af lika stor vidd, en ägorymd vunnits af 80 Tunntand
god jordmon.

Ljusne och Worna elvar, som genomlöpa Fögderiet, förfä-
ra ut med deras öfversvämsningar under flötiderna förors-
saka verkliga skada ä omkringliggande jord, hvilket ike

kan afhjelpas utan högst betydliga kostnader, vida öfverstiga de den enskildte förmågan. De Strömsåsnningar, som dessu är blifvit företagna, hafva endast haft till ändamål flödningsarnes underlättande, men icke medförd någon nytta för jordbrukets

D 82.
Innevånare

Uti Fögderiets femton församlingar utgör folkvärdnaden, enf. 1855 års MantalsLängder, tillsammans 37,692 personer, hvaraf äro Mantalskripne: Mannkön 8,491.

	Quinnkön	9,117	17,608
Befriade af begge könen		7,087	
Barn under 17 år		12,473	
Soldater och Prästmän		524	20084
	Summa	37,692	

Folkvärdnaden befinnas vid jämförelse med de för år 1850 upprättade MantalsLängder således hafva blifvit ökad med 2,379 personer, hvilken tillökning är betydligt eller 720 personer större i medeltal ärligen än under föregående 3 åren. Skitväden härleder sig ifrån mindre utflytning och mera inflytning.

Oaktadt allmogon alltmora frångår sitt förra enkla och tuffliga, nästan torftiga lefnadsjätt och numera nästan allmänt begagnar köpta kläden och dukar, i stället för endast hemväfva tyger, äfvensom socker, laffe och stundom viner, samt andra lyxartiklar, så har dock välmågan de Sednare ären tilltagit och blifvit mer allmän, samt den fattigare befolkningens villkor betyd-

ligen förbättrade. Dertill orsaken kan sikas i den yngre penning-
getillgång, som, genom försälning af skogsproducter och allmän ar-
betsförtjenst med uppräpnings försel och arbetslöner samt hög betal-
ning af allt säljbart, kommit allmogem tillgodo. Den större
penninggetillgången har sålunda verkat mer vällynad, men dock
icke, såvidt märkas kan, något brastande öfver tillgångarne.
Desmot märkes tydligen en större idoghet och verksamhet
i odlingar, byggnader och andre till ekonomisk förbättring län-
dande företag, i samma mån som vilkor och tillgångar för-
bättras.

Befolkningens sedlighet är i allmänhet god, och gröfre brott-
mål förekomma sällan. Dryckenskapslastens aftagande till
följd af de nya brännvinsförordningarne, är i ögonen fallande.
Till och med brännvins bruk förekommer nu sällan, och allmo-
gen synes till större delen dermed belåten. Knappt någon af
allmogem håller sig brännvin till dagligt bruk.

Under detta Qvintennium har Hedbergiska religionsäk-
ten ipå Norra Helångland spridd sig till Jersjö socken
och där fått ett mindre antal anhängare; men i öfrigt har in-
tet svärmeri förmärkt. Dock har den berömda Baptisten
Heidenberg m. ff. hvilka såsom Religionstalare uppträtt i
åtskillige socknar, med begärlighet blifvit afhörda.

Folkskolorna fortfara äd när och mindre begagna
för barnundervisningens

§ 3

Näringar

Jordbruket idkas på förut beskrifvet sätt med brukning af

öppen åker för Hvete, Råg, Korn, Ärtor och Potatis, och
Circulationsbruket å svaljorden för Lin, Klappa, Blandsid, Korn
och Gräs växter.

Sedan år 1850 har, enl. härvid bifogade tabell, Svedes
productionen inom Fögderiet blifvit ökad af Hvete med 166, af
Råg 2729, Korn 2083, Klappa 1814 och Blandsid 826, eller
tillsammans 7618 tunnor, samt af Potatis med 6,939 Tunnor,
hvarmot afkastningen af Årsädet minskat med 603 Tunnor.
Lindodlingen, hvaraf en stor del af Fögderiets innevånare har
sin hushållsaktiga penningekonomi, fortfar såsom tillförene
Skörden har varit medelmätig. Omkring 20,000 Sto antages
i medeltal blifvit ärligen försälda, hvarjontän en betydlig del
försäldes till garn och väfnader, af hvilka Sednare, i ansenlig
till varans större begärlighet, $\frac{1}{2}$ mer än förut eller cirka 280,000
alnar, gröfre sort, ärligen försälts till ett pris af 8 à 9¹/₂ Banco
p^r aln jemte 18,000 h^r för garn.

Hampa odlas deremot nästan alls inte, emedan jorden
anses otjentlig för denna växt.

Lumla odlas allenast till Husbehof af trädgårdsväxt
begagnar allmoget nästan endast Kål och Rötter. Ropror
odlas ej heller betydligt. Plantering och skötsel af fruktträd
odlas högst obetydligt.

Böskapskötteln utgör en väsentlig näringsgren och svarar
någorlunda emot förbruket, dock är förbrukningen emottän
äppna åkerorden på många ställen knapp. Hestarnes antal
är ökat med 634, och järens med 1,250 st.; hvarmot antalet
är minskadt med oxar 87, kor 83, ungboskap 34, svin 291 och
gedor 565 st.

Ångarne äro svaga, äfvenså betesmarkerna i de flesta

Socknar. Skalfoxering är icke bruklig utan hålles Boskapen större delen af Sommaren på Skogarne vid så kallade fjöboder. Stället, hvarst betet ofta är ganska dåligt, såsom för det mesta bestående af Myrgräs, hvilket är hvarken begärligt för Kreaturen eller mjölkgifvande. Kreaturen äro merendels små. Till Boskapens förbättring genom ädla racer äro inga allmänna anstalter vidtagna. Genom noggrannhet i skötseln lemnas dock ladugården i förhållande till den magra utfordringen öfver allt nägorlunda tillräcklig afkastning för husbehöfvet och i en del socknar äfven något derutöver till afsalu, så att per medium årligen afytaras omkring 5000 Ld Smör samt något skinvaror. Boskapsjuka har på längre ^{tida} försports. Håstar och ~~och~~ får äro af medelmättig storlek och godhet. Till förbättring af disse Kreatursracer äro ej heller några anstalter vidtagna. Götter brukas ännu alljämnt och äro för den fattigare delen af allmogens oundgängliga, samt anses äfven nyttiga så som lättnad att föda och lemnande en för gödselberedning tyglig spilling.

Skogarne, hirlka, jemnte myror och träsk, upptaga största arealen, bestå förnämligast af Tall och Gran samt en mindre del Björk och Ask, och äro i allmänhet af mindre god beskaffenhet, på sumprig mark eller Ånberg, med mycken snö återväst från 100 till 200 år, samt ulla mättnad af fjödjande och skogeld. Efter hand som delning skett af den samfällda marken, har dock en bättre hushållning inträffat och jordlandet upphöjts. I kustsocknarna, hvarst längre tid idkats brödfjängning till afsalu klagas öfver skogbrist; men i den öfre delen af landet, der skogen intill de sednare ären nyttjats nästan endast till husbehöf, är tillgången ännu tillräcklig. Sedan flötning i Ljusne och Moxna elfvar började har skogen i dessa

trakter dock blifvit mycket anlitade och lemnat allmogem betyg-
lig penninginkomst, förnämligast på det sätt att skogs skif-
ten försäls till sågverksägare och Trävaruhandlande till af-
verkning på vissa år.

Bergsdrörelsen skätes med synnerlig drift vid de inom
Fogderiet befintlige 11 1/2 Jernbruk, nemligen: Gullgruva, Sma-
näs, Trönöbro och Sönschammar i Skog Soken, Karäkers i
Söderala Soken, Riklafors i Ånare Soken, Svanefors,
Svartnäs och Cathrineburg i Bollnäs Soken, Svaburverk i
Ålsta Soken, samt Woxna, som utgör egen församling, med
Allmannas 33 hårdar, 4 Masugnar och 1 manufactur-smide i
Ärliga Tillverkningen vid samtliga Bruken utgörs i medeltal
tilkopa circa 16,000 Rld Hängjern. Malmen hämtas för öf-
rige Brukens behof helt och hållet ifrån Duunemora och andra
gruvar i Roslagen samt St. Kopparbergs Län; Men Woxna
Brak bryter sitt hufvudsakliga malmbehof i Gymsäns Gruva
inom Brukets område. Öfrige inom Fogderiet förr arbetade
gruvar äro nedlagde eller egen hirtständer, utom Strandgruf-
van i Skog, som bearbetas med 6 man om dagen. Antalet
Bruks och Hjältarbetare uppgår till 583 Matskiften män.

Nya privilegier äro utfärdade för Bruks idkaren
Göberg på en Smältård med hammare för Hängjerns-
smide i Bollnäs Soken, hvilken ännu ej är anlagd; för
Adjuncten Hamburg på Manufactur-smide i Trönö Soken,
för Kopparslagaren M. Collin på en Kopparsmidja med
2de hamsar i Årträ Soken, och för Woxna Braksegare
att åter upptaga Sparreporfs Manufacturverk med 4 Spik-
hamrare.

Fabriker, Brak och öfrige Neringar, hvilka icke höra till
Bergsbruket äro: Bergviks Pappers Brak, i Söderala Soken, hvilket

dock de sednare ären icke bedrifvits. Wägbro Tegelbruk i Norrala socken med 5 arbetare och en årlig tillverkning till värd af 3500 R^d. Baner.

Kingsta och Skale Tegelbruk i Söderala socken, Sjöby i Mo och Färsdals i Arbrå, hvilka drivas i mindre skala.

6 St. Gasfurnier, nemligen Lötken i Skog, Kyrsklyva i Hånäs, Nektjärn i Mo, Weflinge i Bollnäs, Kyrsklyva i Alfta och Åkre i Arbrå, hvaraf Nektjärn är det största med ett tillverkningsvärde af 980 R^d.

7 St. Färgerier, anlagda i de från Städerna mest aflägne socknarne, Skog, Alfta, Örnåker, Jersjö och Arbrå, hvilkas rörelse äfven är mindre betydlig.

Grängsbo Rödfergwerk i Alfta socken, der af gammal Koppar Malm uttar en ödelagd Grupa, rödfärg årligen brännes till omkring 100 tunnor eller i värde 400 R^d.

Hors Fabrik i Mo socken, hvarst med 10 arbetare sistförf. är tillverkats segelduk för ett värde af 2058 R^d. och Färdduk för 942 R^d. 33te

En Kakelugns fabrik i Bollnäs socken med 3de Arbetare och ett tillverkningsvärde af 800 R^d. Baner.

En Stenkärlfabrik i Söderala socken med obetydlig, endast tillfällig tillverkning.

Inom Fögderiet finnas annatän 34 St. Tullmjölquarnar med 100 stenpar, 476 St. husbetofs mjölquarnar, 78 St. gopbladiga Säg-sågar, 8 St. finbladiga sågverk, hvaraf 7 eller 5 för vattendrift och 2de för ångmaskiner, blifvit anlagda eller färdigbyggda sedan sista Sars berättelsen afgafs, och driva dessa sågverk betydlig tillverkning af ipån 2. till 6000 fothor 3 tumsträde hvardera, af timmer, flottat i elvarne ipån de högre upp i landet belägne Skogs-

Trusterna, hvilken tillverkning beräknas sammanlagt uppgå till 20,000 tolfetter med ett värde af 10 R^{pl} p^r tolfett eller tillhopa 200,000 R^{pl}. Bland Dertill kommer 127 H husbehofs sågguarnar, 9 Hst Mad- malsstamper, 4 Hst Lego Linschärakter och ett i Arbro socken in- rättadt Tekniskt Linnberednings Verk.

Allt Fogderiet finnes rik 29 H handlande, neml: 3 i Skog, 3 i Skanebo, 1 i Regusjö, 4 i Bollnäs, 6 i Ålsta, 2 i Örnåker, 5 i Jusjö, 4 i Arbro och 1 i Undersjös socka, hvilka efter vederbörligt tillstånd till sale hålla, jemte inhemska handelsvaror, sådana Utländska, som ä landet få uti öppna boder föryteras, och har deraf rörelse blifvit taxerad till en sammanlagt Berednings afgift af 332 R^{pl} B^{an}. Derjemte finnes 6 Hst Mästare som hålla verkstäder, neml: 2de Kopparslagare, 1 Sadelmakare, 1 Skomakare och 2de Orgelbyggare, förutom sockenhandtvorkare af allehanda yrken

54

Bindringar.

Jagt och Djurfångst iaktas blott tillfälligtvis, men icke såsom näring.

Fisket är föga lönande. Det betydligaste är Laxfångsten i Ljusne och Woxna elvar, hvaraf försäljes omkring 2,000 Lst årligen, därtill Strömmingsfisket i kustsocknarna, och det minsta fisket sker i insjöarnes Kokning och körslet för brukens behof inbringa en betydlig fastare fö- ga lönande förtjenst för en del hemmansegare. Den förra sker på skogens och den senare på jordbrukets bestånd, hvar för sig och de hemmans- egare, som icke befäta sig med kokning och Bruksförr, vanligen beriga sig bättre. De senare ären har försörjning af sågtimmer från Skogarna ned till wattendraget, och af bräder från Sågverken till Skerhanna gifvit en mer inbringlig inkomst. Årenså har försäljningen af brä- der och andra brädvaror i Söderhamnen och hufte varit lönande för det jernföreluris mindre antal hemmansegare, som hafvit till-

fädd att begagna sig deraf. Tjårubräningen samt Potlask och salt-
petertullverkningarna äro i aftagande, i brist af Rudimaterier.

Allmogon afsätter sina producter uti Söderhamna, Hefu och
Stockholm samt för öfrigt vid marknader i Upsala, Hedemora
och Sala m. fl. Ställen. I Mars och December månader hvarje år
hållas marknad uti Skjärstra by i Jerpö socken samt i Januari
månad uti Knäda by i Öpanåkers socken, hvilka marknader, i synnerhet
de uti Skjärstra, äro mycket besökta äfven af Jemtlandsningar, hvil-
ka derstädes afyttra varor dels ipån Jemtland och dels uppköpta i Nor-
rige.

§ 5. Politisk Författning.

Kammars Verk. Sedan sista tabellåret 1850 år, efter vidertörnade
Häradskrifvares Uppgift, skattetallet, hvarföre ränta erlägges,
minskadt med 768 Mantal, härlidande sig derifrån att Räntan för
hemmanen Bursjö och Lidskog i Jerpö Socken upphört.

Hemmansskylpningar hafva efter vanligheten blifvit verkstända,
men jordaförändringar enf. Kongl. Förordningen den 19 December
1857 äro ännu ganska litet kända i bruk. Allmogon bibehåller plig-
seda att vid handlet om ärfd jord, i Stället för utlösa i penning,
till Lysskon komma större eller mindre lågenheter skattefritt, som
ofta nog förorsakat frångått för hemmansäboen.

Statsbidrag. Beskattningen anses i allmänhet ännu
hög såsom uppgående till öfver 200 R. Mantal. Vidräninga
i Beskattningen öfverväges af de förhöjda priserna på hemmans
öfriga områ; men i anseende till de goda inkomster, som dessa äro
egt rum, har allmogon dock haft vida lättare än förrut att ut-
göra sina utskyldor. Upphörandet af rättigheten för ränteta-
gar att fordra indelning och Krono 10⁰⁰ in natura har verkat
mycket belåtenhet, emedan derigenom upphört den förut all-

månt öfverklagade olikheten i lösningspriserna

Utom i Järpö är skjutsningen vid öfrige 13 gästgästerier för närvarande stald på Entreprenad. Vid nya auktioner har det fördrats och erhållits vida högre tillskott än förut af de skjutsningskyllörge, och dels ingen öfverenskommelse kunna träffas, så att skjutna, när entreprenad tiden gått till ända, kommer att vidtaga på gamla sättet med Håk och Reservo.

Politt. Till allmänna ordningens bibehållande äro i Fögdariet anställda: Kronofogde, Landsfogel och 9 Löusmän, hvars förutän fjerdingsmän finnas i alla socknar.

Sedlighetsvård är åt församlingarnes Pastorer, Kyrkoråd och Sockenämnen uppdraget. I de flesta socknar äro fasta skolor uråttade, hvilka dock begagnas nästan endast af den närmast omgifvande tractens barn, och klagas i öfrigt att de föga motsvara det äsyftade ändamålet. Största delen af barnundervisningen fortgår på det gamla högst bristfälliga sättet. Undervisningsverk i nyttiga stödjessaknas alldeles.

Helsovården skötes af 2^{ne} Provincial Läkare, en i Mestra och en i Södra Domsagan. Den Sönders Station, Söderhamn, är dock högst olämplig och välar att blott en mindre del af Distriktet har någon nytta af Läkaren; hvarken näringt bifall förväntas till gjord underdänig anmärkning om Stationens flyttning till nedpunkten i Distriktet, der och största befolkningen finnes. Barnskolor äro antagna och lösas uti alla socknar. Fögdariets Kurhus och Lazarit i Söderhamn motsvarar sin betämnelse. Veterinär Läkare saknas mycket kämbart.

Uti hvarje sockna finnes Socken Magazinerhållas förder tillfamnantagne utgåra 1489 $\frac{1}{2}$ Rög, 5658 $\frac{1}{2}$ Korn 41 Tun^{er} Slätra och 1079 Rög 9te i penningar. Minskningen sedan 1850 härleder sig ipå Utredning. Fattigförordningen bestrids af

